

widzimy, jakiego rozkładu wyrazicielem jest ów stan trzeci, mieszczaństwo, ile w nim małości i oportunistów, i że właśnie zawdzięczając mieszczaństwu, reakcja mogła tak długo utrzymywać się przy władzy. Klasa robotnicza natomiast jest tą siłą, która idzie do celu, odrzucając wszelkie kompromisy, wykazuje żelazną wolę, a przede wszystkim świadomość tego, o co walczy. Gergely w ten sposób mówi o „Sprawie Pawła Eszteraga”: „Idea sztuki wskazuje na to, jak nieugięta jest wiara komunisty, jaka to jest siła niezwyciężona. Siła, której żadna przemoc, przekupstwo czy oszustwo nie są w stanie złamać. Jest to siła, jest to mur stalowy, o który musi się rozbić każda przemoc. Siła ta jest niezwyciężona nawet wtedy, gdy bohater sztuki ginie jako ofiara przemocy. Na tej sile zbudowana będzie przyszłość świata, siła ta przenika czasy dzisiejsze i toruje drogę do socjalizmu”. Tę siłę właśnie reprezentuje w sztuce Paweł Eszterag, tej sile nie jest w stanie przeciwstawić się przemoc noszona w faszystowskiej władzy, której to przemocy ulega wprawdzie Eszterag, ale wiemy już napewno, że zwycięstwo i przyszłość świata należą niepodzielnie do komunizmu.

83

30.XI.50

PAŃSTWOWY TEATR DOLNO-ŚLĄSKI
W JELENIEJ GÓRZE

Kierownictwo art.: ZUZANNA ŁOZIŃSKA

ALEKSANDER GERGELY

SPRAWA

PAWŁA ESZTERAGA

Sztuka w 7-miu obrazach

Przekład RYSZARDA ORDYŃSKIEGO

Nr.: 88

R o k 1950

WYKONAWCY:

Pani Eszterag	— IRENA ORZECKA
Paweł Eszterag, jej syn	— TADEUSZ SZANIEC
Pani Kovacs, jej córka	— JADWIGA JARWICZ
Józef Kovacs, jej zięć — inspektor kolei państwowych	— JERZY SOBIERAJ
Michał Affra-Nagy	— STANISŁAW TUBIELEWICZ
Julia, służąca Kovacsów	— EUGENIA HORECKA
Jerzy Domanovich	— STEFAN RYBARCZYK
Antoni Bobori, dziennikarz	— STANISŁAW POSIADŁOWSKI
Jan Timar	— * * *
Major Sądu Wojskowego	— WITOLD THIELMANN
Radca Policji	— JAN PIĄTKOWSKI
I Żołnierz	— TADEUSZ JARCYŃSKI
II Żołnierz	— WŁADYSŁAW MICZEK
Kelner	— JAN MĄCZKA
Bokor	— OLCIERD RADWAN
Braun	— WŁADYSŁAW MICZEK
Csech	— ANTONI BILICZAK
Piccolo gazet	— EMILIA ZIÓŁKOWSKA
Komendant więzienia wojskowego	— ANTONI BILICZAK
Przechodzień	— JAN MĄCZKA

Kierownictwo literackie: EDWARD KOZIKOWSKI

Inscenizacja i reżyseria: RYSZARD WASILEWSKI

Dekoracje: TADEUSZ RAJKOWSKI

Rzecz dzieje się przed drugą wojną światową w Budapeszcie i w okolicy Budapesztu (1938 r.)

* * *

Autor „Sprawy Pawła Eszteraga”, Sándor Gergely, urodził się w roku 1896 na Węgrzech. Dzieciństwo spędził w niezwykle ciężkich warunkach, a naukę musiał zdobywać z niemalym trudem. Zabrano go do wojska w czasie pierwszej wojny światowej, wskutek kontuzji i wstrząsów nerwowych, traci wzrok, który odzyskuje po latach, poddawszy się ryzykownej operacji.

Po przejściach wojennych, które pozostawiły w nim ślady ciężkich przeżyć moralnych, pisze powieść o inwalidach minionej wojny pt. „Pokój”. W powieści tej Gergely przedstawia w sposób realistyczny stosunki, panujące w ówczesnym państwie węgierskim, nie szczędząc ciemnych barw dla odmalowania doli pokrzywdzonej przez los szarej masy żołnierskiej, nadstawiającej pierś w obronie interesów klas uprzywilejowanych. Następną powieść „Spryciarz Achem” obrazuje beznadziejne warunki życiowe armii bezrobotnych na Węgrzech. W powieści tej Gergely występuje z oskarżeniem pod adresem faszystowskich rządów na Węgrzech, czyniąc ich odpowiedzialnymi za wszystkie nieszczęścia, które dotyczą klasę robotniczą. „Spryciarz Achem” mobilizuje przeciw Gergely'emu całą reakcję węgierską, odcinając go od wszelkich źródeł zarobkowych. Zmuszony do milczenia, Gergely opuszcza swą ojczyznę i przenosi się do Związku Radzieckiego, gdzie znajduje oparcie i opiekę. W Moskwie wydaje szereg książek, które zdobywają mu uznanie i rozgłos nie tylko w Związku Radzieckim, ale i w innych krajach. Po zakończeniu wojny i po utrwaleniu na Węgrzech demokracji ludowej, Gergely wraca do ojczyzny. Zostaje prezesem Związku Pisarzy Węgierskich i na stanowisku tym pozostaje do chwili obecnej.

W dzieł ogłoszonych po powrocie do kraju, na specjalną uwagę zasługuje trylogia o buncie chłopskim, który ogarnął Węgry na początku XVI stulecia, a któremu przewodził Juraj Dózsa. Postawiony na czele wojska węgierskiego, które miało wyruszyć na wyprawę krzyżową, Dózsa zwrócił się przeciw szlachcie, pobił Stefana Batorego, zdobył Csanád, wymierzył karę tym wszystkim, którzy prowadzili politykę ucisku i wyzysku. Wzięty po długich walkach do niewoli, zginął na stosie, jak bohater. Gergely przedstawił w swojej powieści tę

rebelię chłopską nie jako przypadkowy bunt chłopów, jakich było wiele w różnych krajach, ale jako świadomą i przemyślaną walkę uciśnionych mas chłopskich z przemocą i okrucieństwem panów feudalnych. Trylogia o bohaterze ludu Juraju Dózsy, poza walorami artystycznymi, jest interesującym ze wszech miar dziełem również i z tego powodu, że w sposób niezwykle sugestywny pokazuje, w jakich warunkach dojrzewała na świecie ideologia mas proletariackich, jak stopniowo narastała świadomość wśród wyzyskiwanych o konieczności zrzucenia władzy panów feudalnych i stoczenia z nimi dotychczasowej walki.

Wydany po Trylogii o Juraju Dózsy, tom nowel pt. „Podejrzenie”, zawiera między innymi opowiadanie „Junacy i bohaterowie”, noszące w oryginale tytuł „Vitézek és hősök”, które było pierwszym opracowaniem nowelistycznym przyszłej sztuki „Sprawa Pawła Eszteraga”. Opowiadanie to, przerobione przez autora na scenę, zostało wystawione po raz pierwszy na Węgrzech w roku 1948. „Sprawa Pawła Eszteraga” przyniosła Gergely'emu zasłużony rozgłos. W ciągu dwu ostatnich lat — od czasu wystawienia sztuki na Węgrzech — grano ją z niesłabnącym powodzeniem na scenach czeskich, gruzińskich, rosyjskich, rumuńskich, ukraińskich, uzbeckich i wielu, wielu innych.

„Sprawa Pawła Eszteraga” daje z fotograficzną niemal ścisłością obraz minionych czasów na Węgrzech, czasów, które upamiętniły się rządami kliki admirała Horthy'ego. Horthy — jak wiadomo — był tym, który przy pomocy obcej interwencji i całej zorganizowanej reakcji węgierskiej, zmusił do kapitulacji w roku 1919 Węgierską Republikę Rad. Rządy klasy robotniczej na Węgrzech trwały zaledwie kilka miesięcy, a po zgnieceniu dyktatury proletariatu reakcja wzięła krwawy odwet za krótki okres swych niepowodzeń. Więzienia zapelnili się nie tylko przywódcami klasy robotniczej, ale i tymi wszystkimi, na których spoczywał najsłabszy bodaj cień podejrzenia, że mogli współdziałać w utrwalaniu na Węgrzech władzy komunistycznej. Krwawe egzekucje dziesiątkowały działaczy robotniczych, zmuszając wielu aktywistów do szukania schronienia poza granicami kraju, na emigracji.

W „Sprawie Pawła Eszteraga” oglądamy te niedawne czasy i jesteśmy świadkami nieprzebiegającej w środkach walki faszystów z komunistami. Komunista Pawłowi Eszteragowi, którego ideaowa i moralna postawa jest po prostu zadziwiająca, Gergely przeciwstawia reprezentanta węgierskiego mieszczaństwa, inspektora kolejowego Józefa Kovacsa, którego tchórzostwo i nikiemność budzą odrazę i odruchy protestu w każdym uczciwym człowieku. Na przykładzie Kovacsa